

Van wijkwerkplaats tot Repair Café

De sociale basis keert terug in nieuwe gedaanten

Regie voeren over je eigen leven en problemen zo veel mogelijk in eigen kring oplossen. Het is sinds jaar en dag de inzet van sociaal beleid. Voor een groeiende groep burgers in een kwetsbare positie schiet deze benadering tekort. Zij redden het niet alleen. Hun hulpbronnen schieten tekort. Reden om de bakens te verzetten en op zoek te gaan naar een nieuw 'wij' en de inzet van een meer collectief perspectief. Een beschouwing over de terugkeer van de sociale basis, naar aanleiding van de start van Wij in de Wijk, een project van Movisie.

Radboud Engbersen

Het beleidsdenken van de achterliggende jaren heeft geleid tot een sterke individualisering van het sociaal beleid. Denk aan de nadruk die wijkteams leggen op individuele hulpverlening, maar ook aan alle recente beleidsteksten waarin zelfredzaamheid en zelforganisatie ('do it yourself') prominent naar voren werden geschoven.

Het is hoog tijd om een antwoord te vinden op maatschappelijke ontwikkelingen die bij elkaar opgeteld het lastiger dan voorheen lijken te maken om tot een 'wij' te komen. Neem de 'alleenstaandenexplosie': steeds meer mensen wonen kortere of langere tijd alleen. Daarnaast zijn we al heel lang - onder invloed van migratiestromen - getuige van wat de 'nieuwe verscheidenheid' wordt genoemd. We delen onze steden en wijken steeds meer met mensen met een migratieachtergrond. Volgens onderzoekers zijn de onderlinge contacten in deze 'superdiverse wijken' minder, evenals de onderlinge burenhulp, en is de criminaliteit er hoger(1). We zien voorts dat maatschappelijke tegenstellingen zich verscherpen, tot uiting komend in vormen van segregatie, polarisatie en ruimtelijke uitsortering. Het SCP wijst daar terugkerend op bij monde van haar directeur Kim Putters.

Nog een ontwikkeling: de extramuralisering en de vergrijzing slaan hard neer in wijken waar vooral corporaties bezit hebben. In corporatie-complexen groeit het aantal bewoners die zorgbegeleiding nodig hebben. Het gaat om kwetsbare ouderen, maar ook om mensen met een verstandelijke of geestelijke handicap, die de ondersteuning van een hen omringend 'wij' hard nodig hebben. En dan nog een actuele opgave. Nederland heeft in 2016 het VN-verdrag voor de rechten van personen met een handicap geratificeerd, en daarmee zien overheden zich voor de taak gesteld om niet alleen toegankelijk te zijn voor mensen met beperkingen in haar online- en offline-communicatie, maar ook in alle sferen van het maatschappelijk leven. Het woord inclusieve

samenleving valt hier gemakkelijk, maar ruimen we wel een plaats voor hen in onze wijken, voorzieningen, bedrijven en kantoren? De hier geschetste ontwikkelingen roepen de vraag of er nog sprake is van een 'wij' en wat die 'wij' dan precies inhoudt. Hebben we nog aandacht voor elkaar en is er nog solidariteit met nieuwkomers en kwetsbaren, met minder hoogopgeleiden, alleenstaanden, verwarden en mensen met een beperking?

Een 'wij' dat niet knelt maar verlicht en steunt

Als we spreken over een 'wij', over gemeenschap en verbinding zijn we ons ervan bewust dat we ons in het nabije verleden bevrijd hebben van benauwende sociale controle en dwang binnen relatief gesloten gemeenschappen. Met de uitbouw van de verzorgingsstaat hebben we ons los gemaakt van knellende verbanden en afhankelijkheden, bijvoorbeeld van familie. Nu wordt van ons verwacht dat we weer meer voor elkaar gaan zorgen, in de eerste plaats voor onze familie, maar idealiter ook een beetje voor mensen in onze directe omgeving. Maar willen we dat wel en kunnen we dat wel?

Goede buren houden zich immers op d'r eigen. (2) Bovendien: een buurt is geen gemeenschap en er bestaat niet uit één 'wij', maar uit bewoners die zich met heel verschillende groepen identificeren en omringen.

Maar ook al realiseren we ons dat een buurt geen homogene gemeenschap is en zijn we doordrongen van de schaduwzijden van verplichtende verbanden (dwang, onvrijheid, onverdraagzaamheid), we zijn toch van mening dat het waardevol is om na te gaan wat wijkbewoners voor elkaar kunnen betekenen. We kunnen dat het beste toelichten aan de hand van een voorbeeld, aangereikt door Anja Machielse, hoogleraar aan de Universiteit Humanistiek (3). Zij zegt afgaand op haar 'wetenschappelijke intuïtie' dat we in onze samenleving de grenzen van individualisering hebben bereikt. We willen niet de sociale controle van vroeger terug, zodat we na één groetcontact vervolgens van alles met elkaar moeten, maar voelen ons ongelukkig en sociaal onveilig in een anonieme omgeving.

Ze ziet als jurylid van de Lief en Leed-Straten, een initiatief van het Rotterdamse bureau Opzoomeren, bewoners die uit deze kramp stappen. Ligt bij het Opzoomeren het accent op het heel, schoon en veilig houden van een straat, bij Lief en Leed-straten op sociale aspecten, zoals een bloemetje langs brengen bij een straatbewoner die net terug is uit het ziekenhuis. In haar eerste jaren als jurylid zag ze de bekende vitale witte gepensioneerde mannen en vrouwen het voortouw nemen, de laatste jaren ook moslimmannen en -vrouwen en ook (andere) jonge mannen met een migratieachtergrond ('jongens die een kickboks school runnen en van wie je niet meteen verwacht dat ze zich inzetten voor kwetsbare buurtbewoners.'). Zij slagen erin ook autochtone Rotterdammers in de straat aan te spreken. Voor kwetsbare ouderen is dat een gunstige ontwikkeling. Machielse: 'Zeker als hun rijbewijs hebben ingeleverd, gebrekkig openbaar vervoer bij de hand hebben en de

kinderen op afstand wonen. Dan ben je sterk aangewezen op je directe omgeving en dan is het prettig als die niet anoniem is en er mensen zijn die een beetje op je letten.'

Cycli van verwaarlozing en herstel

De hernieuwde aandacht voor het 'wijk' past in een historische golfbeweging, waarin periodes met nadruk op het belang van het collectief worden afgewisseld met periodes waarin dat belang wordt verwaarloosd. In 1998 publiceerden Engbersen en Sprinkhuizen (1998) het artikel 'De noodzaak van investeren in de sociale infrastructuur'. De belangrijkste boodschap toen was dat voor de aanpak van sociale vraagstukken en problemen er niet alleen geïnvesteerd moest worden in de economische en fysiek ruimtelijke infrastructuur, maar juist ook in de *sociale*, waarbij het sociaal domein breed werd opgevat, dus breder dan het toenmalige veld van welzijn. Een tweede boodschap was dat er meer oog moest komen voor de *informele* sociale infrastructuur, dat wil zeggen voor de civil society: de netwerken en verbanden van burgers. Interessant is om terug te lezen dat toen al geconstateerd werd dat het wijk- en buurtwerk 'het meest verwaarloosd was', eerder was al geconstateerd dat de sociale infrastructuur die in de jaren zestig en zeventig in Nederland was gerealiseerd er begin jaren negentig 'lek geschoten bij lag'.(4)

Daarna brak een periode aan van 'herstelwerk aan de sociale infrastructuur'. Dit was de titel van het hoofdstuk over de geschiedenis van het ministerie van VWS in de periode 1994-2002 (5). Deze cycli van verwaarlozing en herstel zijn typisch voor het sociale domein, want zomer 2013 verscheen een actualisering van het artikel uit 1998 met de titel 'Zeker nu investeren in de sociale infrastructuur'. Ofwel: opnieuw werd de noodzaak van investeringen benadrukt en werd in lijn met het artikel uit 1998 geconstateerd dat 'de generalistische eerstelijnsvoorzieningen de favoriete bezuinigingspost' waren van gemeenten.

'Bonding' en 'bridging'

En nu is er dan het begrip 'sociale basis', erfopvolger van beleidsnoties als 'sociale infrastructuur', 'sociale pijler' en 'lokaal sociaal beleid'. Dit begrip biedt interessante kansen met nieuw elan naar het sociale domein te kijken. In het project 'het Wij in de wijk' gaat Movisie ermee aan de slag. We kijken hoe gemeenten vanuit de sociale basis invulling geven aan strategieën van 'bonding' en 'bridging'. De begrippen zijn van de Amerikaanse socioloog Robert Putnam.(6) 'Bonding' gaat om het samenbinden van mensen die zich in elkaar herkennen: mensen met gelijke sociaaleconomische achtergrond, migratie-achtergrond, leefstijl, religie enzovoort. Steeds belangrijker in een (super)diverse samenleving is de tweede vorm van sociaal kapitaal: 'bridging', dat wil zeggen het realiseren van overbruggende contacten met juist andere groepen. 'Bridging' is vaak ingewikkelder dan 'bonding'.(7) In het geval van 'bonding' versterkt of vergroot je de bindingen met de eigen groep,

bij 'bridging' slaag je er in contact te maken met personen buiten je eigen groep. Sterke onderlinge contacten maakt 'bridging' lastiger, maar 'bridging' is vaak essentieel om sociaal te stijgen. In de woorden van Putnam: 'bonding' is nodig om te overleven ('going through'), 'bridging' om vooruit te komen ('going up').(8)

Het begrip sociale basis is een beleidsconcept dat in de eerste plaats mobiliserend wil werken, zoals sociale vernieuwing ooit, maar niet scherp gedefinieerd is. Voor sommigen bestaat de sociale basis principieel uit de mensen en hun sociale verbanden, voor anderen is de sociale basis daarnaast ook een uitgewerkt wettelijk en daarmee verbonden beleids- en uitvoerend professioneel systeem.

Hoe het ook zij, 'Wij in de wijk' haakt in op de behoefte aan nieuwe vormen van gemeenschapsvorming en contactlegging. In het project gaan we op zoek naar wijkinitiatieven die gericht zijn op vormen van 'bonding' en 'bridging'. Doel van Wij in de Wijk is om kennis uit sociale basis-praktijken op te halen die dit 'wijk' via strategieën van 'bonding' en 'bridging' proberen te versterken. We staan stil bij de wijze waarop formele én informele actoren er wel of niet in slagen om (overbruggende) contacten te leggen tussen personen en groepen die daarvoor niet of nauwelijks contact met elkaar hadden.

Movisie kiest met 'Wij in de wijk' voor het schaalniveau van de wijk, omdat dat het sociaal beleid in Nederland in belangrijke mate daar is georganiseerd, denk aan de *wijkteams*, de Huizen van de *wijk*, de *wijkagent*, het *wijkpastoraat*, de dementie-vriendelijke *wijk* of de ontvangende *buurt*. We beseffen natuurlijk goed dat dit niet het enige schaalniveau is waarop mensen zich met elkaar verbinden. De meeste van onze contacten en verbindingen zijn immers wijkoverstijgend. Het wijkniveau is wél het meest relevant voor mobiliteitsarme groepen met een beperkte actieradius vanwege fysieke of financiële beperkingen, denk aan kwetsbare ouderen of bewoners in armoedesituaties. Voor hun is de wijk de wereld waarmee ze het moeten doen.

De dynamiek binnen de sociale basis

Wat we bij 'Wij in de Wijk' vaststellen, is dat de sociale basis in de afgelopen decennia een heel nieuw gezicht heeft gekregen. Veel vertrouwde voorzieningen zijn verdwenen, zoals het bejaardenhuis, het klassieke buurthuis en het bibliotheekfiliaal. Soms zijn ze teruggekeerd in een andere gedaante. We zijn ook getuige van de opkomst van nieuwe voorzieningen en actoren, zoals de *wijkteams*, een relatief nieuw fenomeen. We zien steeds meer professionals die als zzp'er vanuit een eigen bureau als sociale ondernemers actief zijn, naast lokaal gefinancierde welzijnsorganisaties die binnen een gemeentelijk beleidskader werken. Vaak is niet altijd duidelijk met wie je maken hebt: met een ondernemer, kunstenaar of sociale professional? Of met alle drie? Er is een veelheid van initiatieven onder noemers van 'social design' en 'community art' gericht op bewoners van kwetsbare wijken, waarbij kunst ingezet wordt om mensen te activeren of bij elkaar te brengen.

We zien ook allerhande activiteiten vorm krijgen in 'wijkwerkplaatsen', waar ook een bonte verzameling van sociale entrepreneurs aan het roer staan, niet altijd opgeleid als sociaal werker. Voedselbanken nemen een hoge vlucht, zo ook het aantal kringloopwinkels met een buurthuisfunctie. Ook commerciële organisaties, denk aan supermarkten met een koffiehoeck, vervullen een functie in de sociale basis.

Nog een ontwikkeling. We zien corporaties hun commerciële en maatschappelijke vastgoed inzetten bij het realiseren van kleinschalige 'huizen' en 'kamers' voor de buurt. Buurtbewoners kunnen er terecht voor gezelligheid, activiteiten en een warme maaltijd. In deze voorzieningen zijn vaak ook startende ondernemers actief in repaircafés, buurtrestaurantjes en naaiateliers. Veel van deze nieuwe voorzieningen zijn tijdelijk. Je zou kunnen spreken van een nieuwe sociale 'pop-up' infrastructuur.

Ook in deze nieuwe sociale pop-up infrastructuur zien we aspecten van vervaging. Hebben we te maken met een sociaal-maatschappelijke voorziening, een broedplaats of een culturele voorziening? Vaak is het dat allemaal. Met verdienmodellen wordt er geëxperimenteerd. De tariefstelling is afgestemd op de verschillende groepen gebruikers, het tarief is wisselend commercieel, maatschappelijk of gratis. Veel van deze 'huizen' of 'kamers' staan in achterstandswijken waar veel bewoner werkloos zijn en problemen hebben met rondkomen.

We zien ook een geweldige maatschappelijke dynamiek in het religieuze veld. Kerken, moskeeën en religieuze organisaties lijken een steeds belangrijkere maatschappelijke rol te vervullen, ook al hebben onze grote traditionele volkskerken (PKN, RK) nog steeds met kerkverlating te maken hebben.

Digitale publicatie

De voorbeelden geven een indicatie van de veelomvattendheid van de sociale dynamiek (formeel, informeel) in de sociale basis van wijken. De komende tijd bekijken we vanuit 'Wij in de wijk' hoe de heel verschillende formele en informele actoren (zoals hierboven kort geschetst) in de sociale basis mensen en groepen verbinden om de leefbaarheid van wijken te verbeteren. We werken dit jaar toe naar een eerste versie van een digitale publicatie, waarin ze vooral zullen presenteren uit gemeenten.

We nodigen de lezer uit om zelf met voorbeelden te komen, zodat deze digitale publicatie uitgroeit tot een podium voor al diegenen die geïnteresseerd zijn in actuele vormen van 'community organization.'

Voor informatie over Wij in de Wijk van Movisie: Lou Repetur, programmaleider sociale basis, l.repetur@movisie.nl

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld het WRR-rapport *De nieuwe verscheidenheid* (2018).
- 2 Blokland, Talja (2005), *Goeie burens houden zich op d'r eigen. Buurt, gemeenschap en sociale relaties in de stad. Opbouwteksten*. Den Haag
- 3 Zie Engbersen, R. (2019), *Onderbelichte aspecten van eenzaamheid. Vijf experts aan het woord*. Utrecht Movisie.
- 4 Kuypers, P. en J. van der Lans (1993), *Naar een modern paternalisme: over de noodzaak van een sociaal beleid*. Amsterdam: De Balie.
- 5 Zie 'Herstelwerk van de sociale infrastructuur. Welzijnsbeleid 1994-2002'. In: Jan Willem Duyvendak en Ido de Haan (2002), *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers* (CRM, WVC, VWS). Walburg Pers. P. 302-320.
- 6 Putnam, R. (2000), *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- 7 Zie Bergen, Anne-Marie van e.a. (2019), *De buurt voor iedereen*. Movisie, Utrecht, 20 maart 2019.
- 8 Kremer, M. e.a. (2019), *Alledaagse attentheid in een superdiverse wijk*. Ben Sajet Centrum, Stichting Actief Burgerschap en Universiteit 5 van Amsterdam.

De sociale basis in beeld

